

La cartografia parcel·lària a Sant Martí de Provençals (1853-1871)

Conèixer el paisatge històric

Núria Font Casaseca

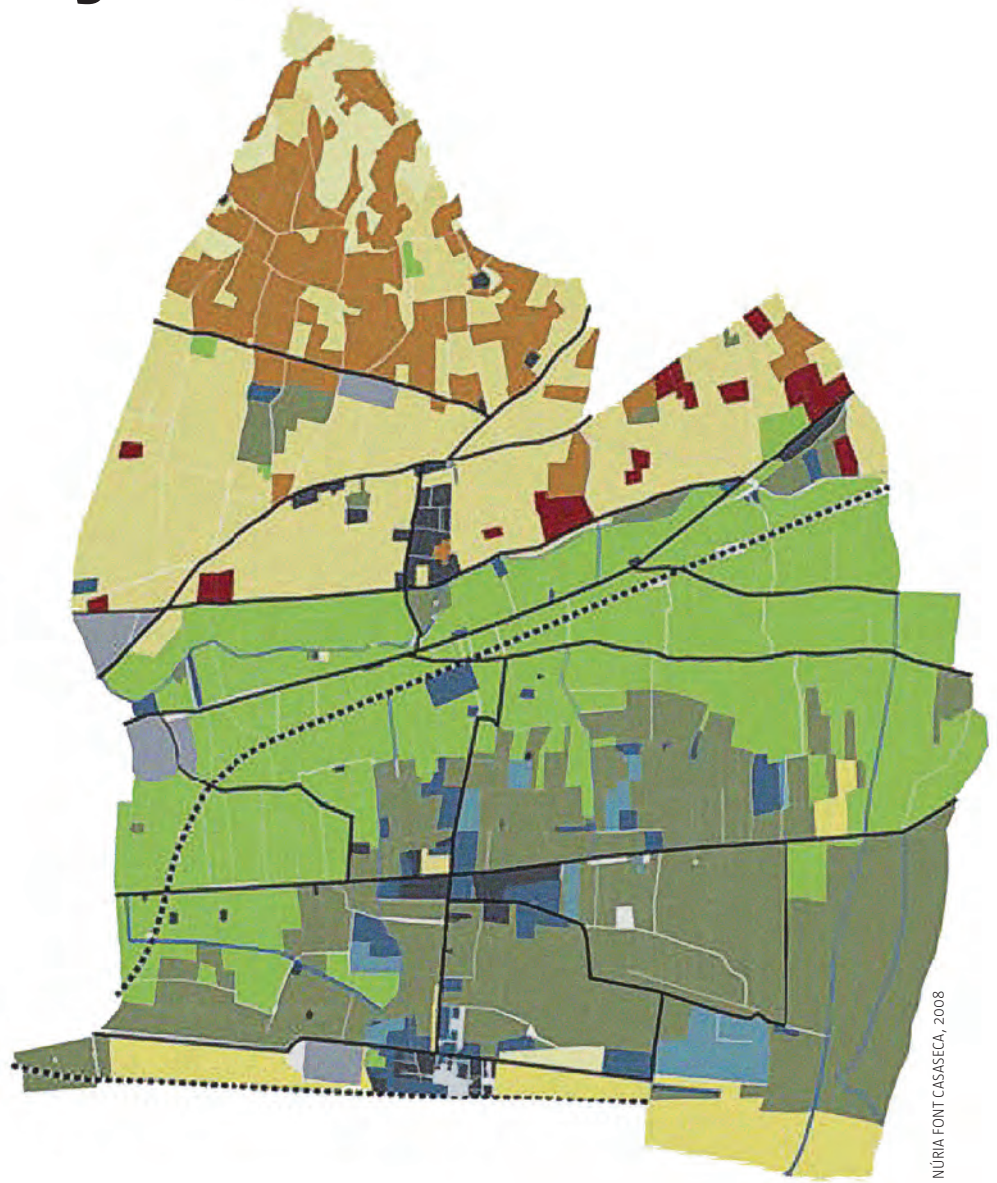
La transformació del paisatge històric a Sant Martí de Provençals i l'inici del procés d'industrialització al municipi han estat estudiats des de diverses perspectives, fonamentalment historiogràfiques i econòmiques. L'article aporta una visió diferent mitjançant una anàlisi de caràcter territorial, a partir de la cartografia parcel·lària i dels documents fiscals que hi estan relacionats, realitzats respectivament per Llorenç Preses i Pedro Moreno els anys 1853 i 1871.

Els usos del sòl

Sant Martí fou fins a mitjan segle XIX un municipi fonamentalment rural, amb un poblament dispers i una dicotomia paisatgística molt rellevant, que condicionava el tipus de conreu. D'una banda, hi ha la part septentrional, secanera, que puja cap als primers contraforts de Collserola. De l'altra banda, el sector meridional presenta característiques del·taiques, geològicament és molt recent i històricament havia tingut una vocació de regadiu gràcies al rec Comtal. Aquesta duplictat és característica del pla de Barcelona, conegut com l'«hort i vinyet», a la qual Carreras Candi es referí mitjançant els topònims Baix Pla i Pla Alt.

El sector més septentrional, al Pla Alt, es correspon aproximadament amb els actuals barris del Guinardó, la Sagrada Família i el Camp de l'Arpa. En aquestes partides hi predomina el secà. Hi destaca el nucli del Camp de l'Arpa, que l'any 1853 era pràcticament l'únic, però que el 1871 ja està acompanyat d'un veritable escampall d'edificacions.

Al sector septentrional destaca l'existència d'algunes parcel·les classificades com a rajolereries. La denominació de taulat, terme que identifica una peça de

NÚRIA FONT CASASECA, 2008

— Carreteres principals
- - - Ferrocarril
— Recs i sèquies

Espai construït o producte

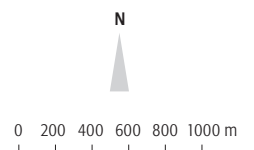
■ Cases
■ Indústria
■ Prat d'indianes
■ Rajolaria
■ Solars

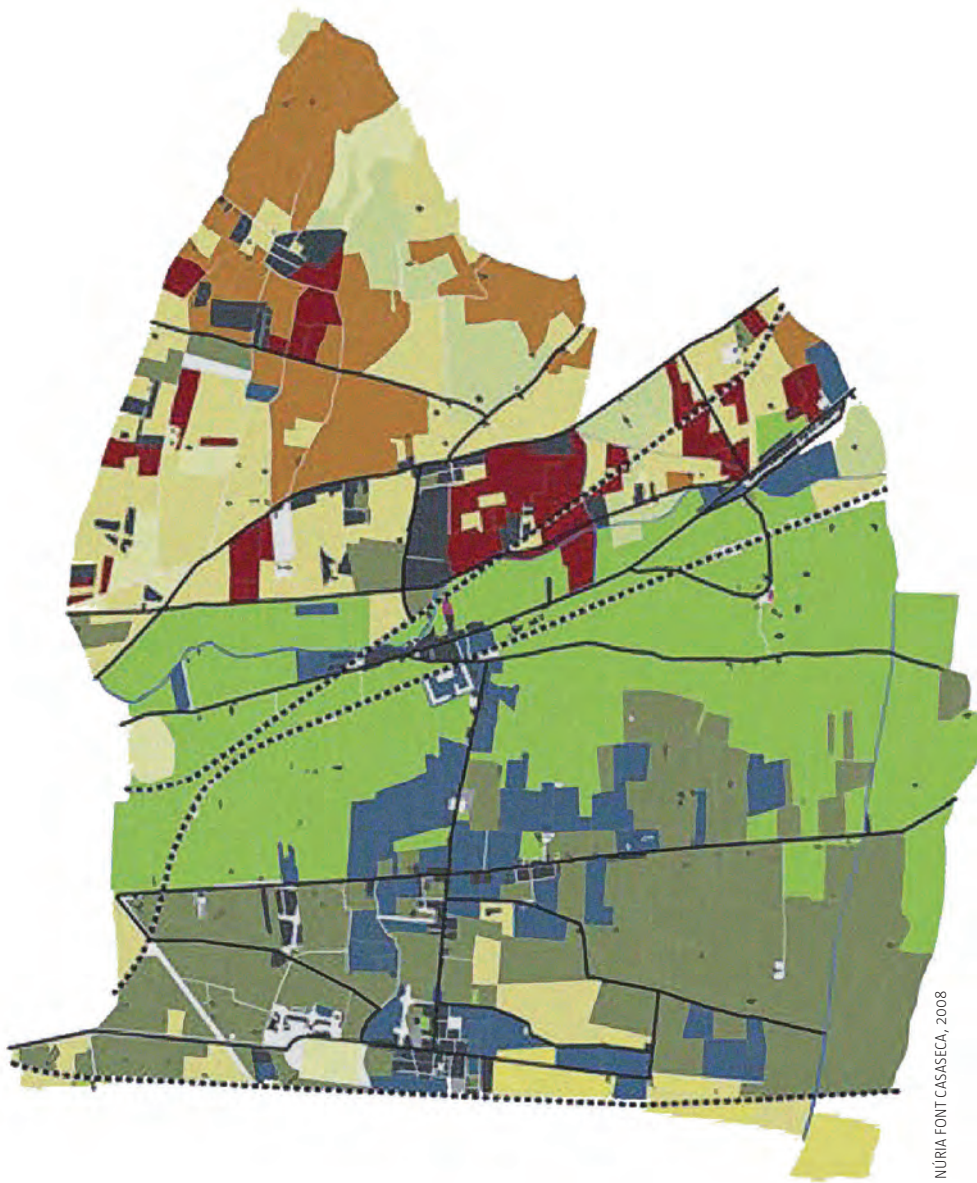
L'espai agrícola

■ Vinya
■ Regadiu
■ Secà
■ Taulat
■ Gran propietat amb diversos cultius

L'espai no agrícola

■ Sorra
■ Erm

NÚRIA FONT CASASECA, 2008

- Carreteres principals
- - - Ferrocarril
- Recs i sèquies

Espai construït o producte

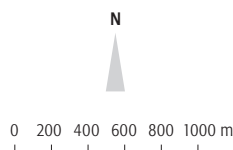
- Cases
- Indústria
- Prat d'indianes
- Rajolaria
- Solars

L'espai agrícola

- Vinya
- Regadiu
- Secà
- Taulat
- Gran propietat amb diversos cultius

L'espai no agrícola

- Sorra
- Erm

terra, se situa als terrenys que Sant Martí ha anat guanyant al mar al llarg dels segles, a la meitat sud del municipi, que ocupen una gran superfície.

La meitat meridional del terme, al Baix Pla, es pot ubicar en el cas de Sant Martí entre la traça del rec Comtal i la costa. Hi predominen el regadiu i els taulats juntament amb els prats d'indianes i algunes primeres indústries associades. La presència de l'aigua és el motor que permet el funcionament de tot aquest paisatge del Baix Pla, molt diferent del Pla Alt. El 1851 ja hi trobem el primer traçat del ferrocarril de la Península, que tenia una estació al Poblenou i que s'havia inaugurat només tres anys abans.

Tant a la part del Baix Pla com a la del Pla Alt es pot percebre perfectament al mapa del 1853 el fet que el poblament de Sant Martí estava condicionat per la zona de reserva militar d'uns 1.250 metres establerta al voltant de Barcelona, que era considerada plaça militar. Tant és així que els nuclis del Poblenou, la Llacuna, el Clot i el Camp de l'Arpa, sorgeixen i s'expandeixen a mitjan segle XIX just a redós de la línia, pel seu flanc oriental. Amb l'aixecament el 1858 de la prohibició de construir al perímetre militar, aquesta geografia es difumina i comencen a aparèixer sistemàticament edificis al flanc occidental del terme municipal.

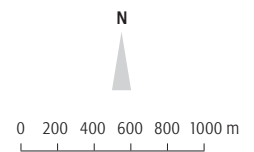
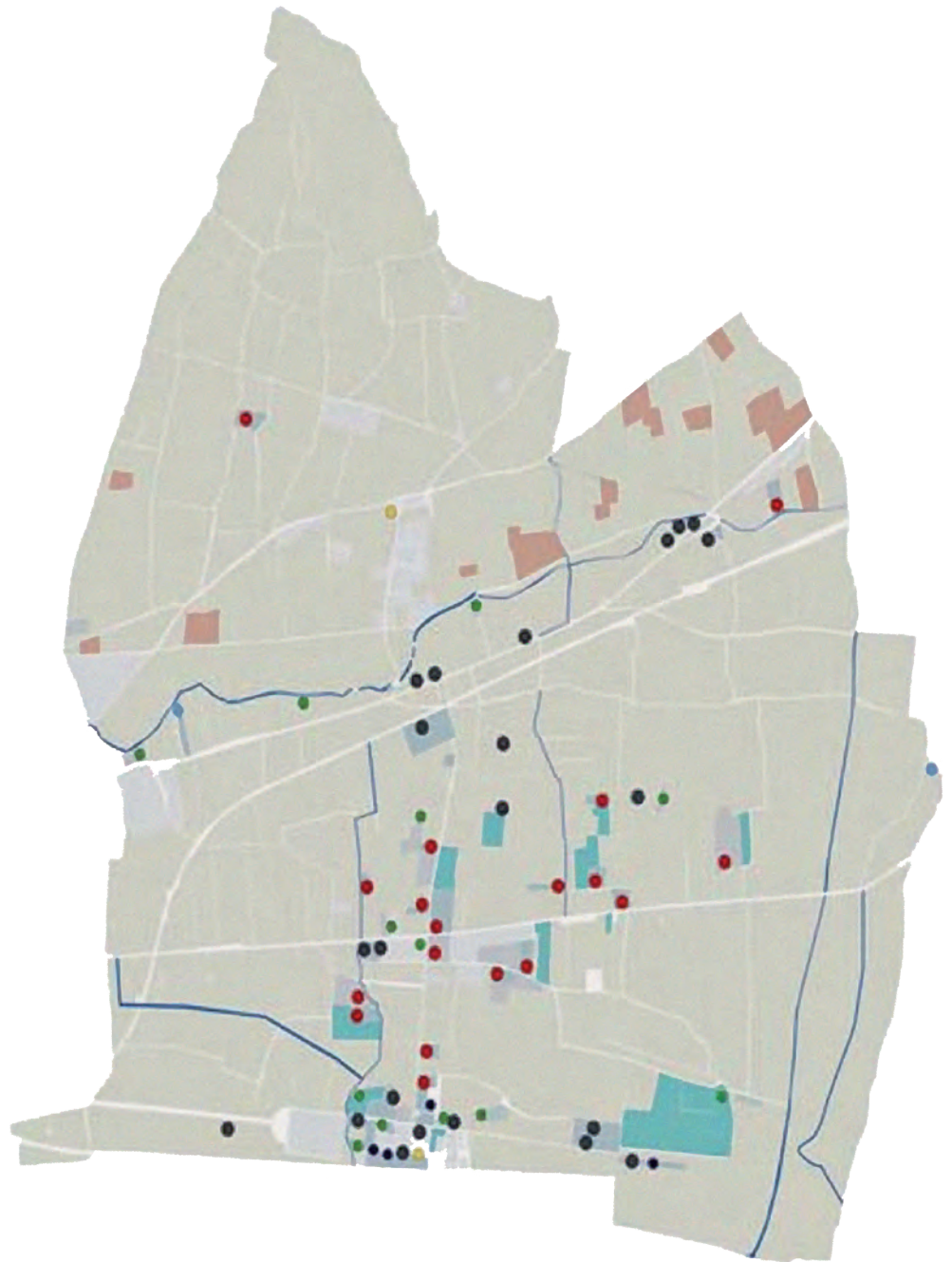
De fet, l'any 1871 es pot comprovar que els usos del sòl s'han diversificat arreu del terme municipal. Sant Martí està deixant de ser el terme rural que havia estat històricament. El 1871, els nuclis urbanoindustrials encara apareixen molt dispersos en el territori, però el creixement de les trames hi és general i fins i tot al Poblenou localitzem una cruïlla de l'eixample, el xamfrà de Bada-joz i Doctor Trueta

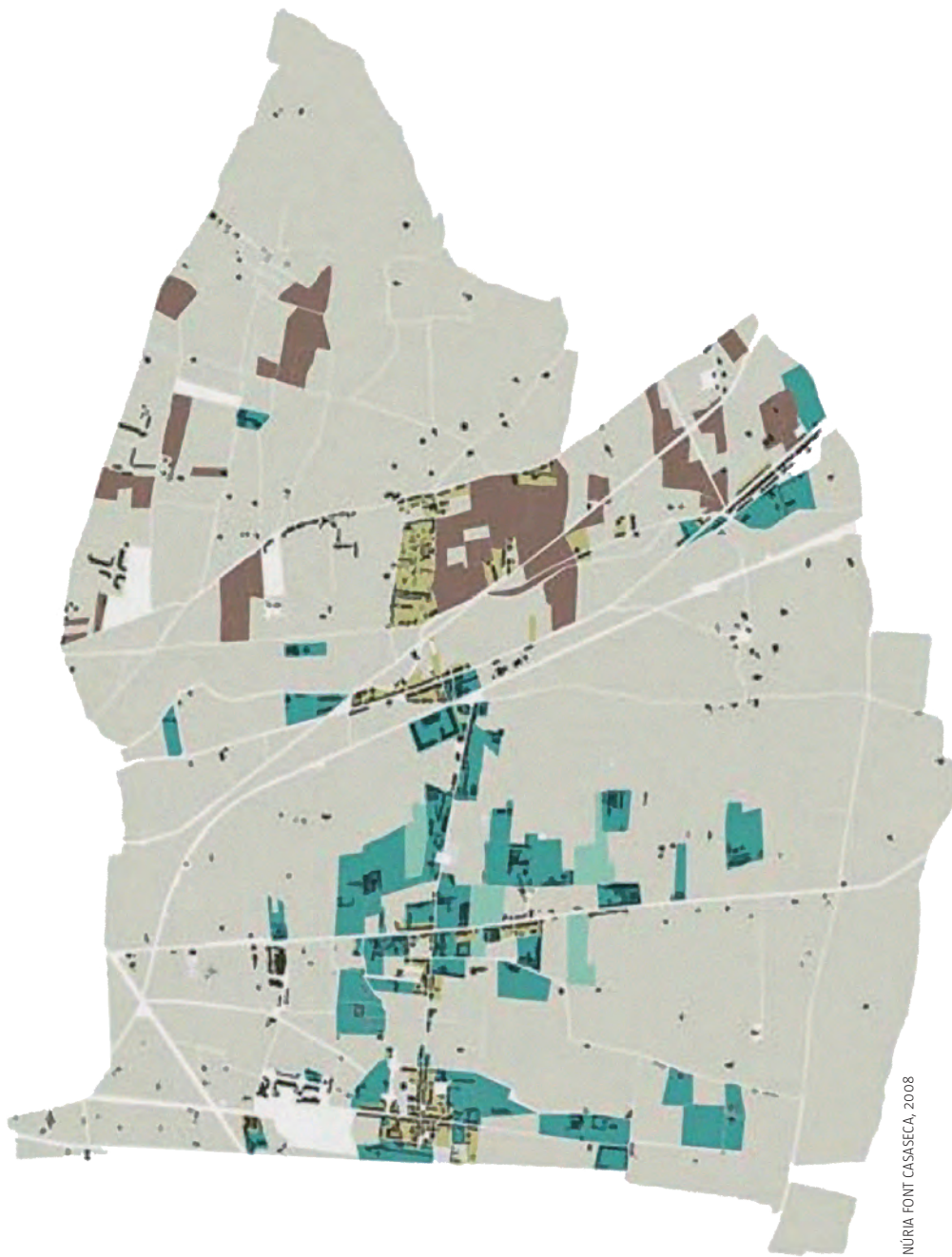
El procés d'industrialització

L'arribada de la indústria a Sant Martí no s'ha de veure com un fenomen aïllat del seu context, tant temporal com geogràfic. A mitjan segle XIX, el municipi tenia un seguit d'avantatges que afavorien la implantació de les indústries: una bona situació com a porta d'entrada i sortida de la ciutat de Barcelona, unes infraestructures viàries i ferroviàries òptimes, un sòl barat, abundant i amb un parcel·lari adequat, la presència d'aigua i la facilitat d'accés a les matèries primeres. Els prats d'indianes es presenten en aquest context com el primer pas per a l'establiment de les activitats industrials.

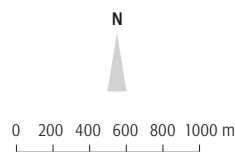
Els prats d'indianes són els terrenys on es blanquegen les peces de teixit cru abans de ser tintades o estampades. Per dur a terme l'activitat era necessari disposar d'aigua, fusta, ventilació i una gran superfície de terra on es poguessin estendre les teles. Sant Martí va acollir prats d'indianes des del segle XVIII.

Al plànol del 1853 hi apareixen identificats, de manera individualitzada i sempre en parcel·les amb condició de taulat, 25 prats d'indianes. D'aquests 25, tretze contenen alguna mena d'implantació industrial a la mateixa parcel·la i t més la van tenir el 1871, cosa que indica l'avanç d'aquest tipus d'establiments. Pedro Moreno no recull cap prat d'indianes, tot i que és possible trobar alguna referència toponímica, com ara Prat de les Febres o Prat del Diari. Atès que moltes de les fàbriques contenen dins la mateixa parcel·la un ús de taulat, podria ser que una part de la parcel·la industrial es continués utilitzant com a prat d'indianes l'any 1871, tot i que també podria ser que les tècniques de blanqueig haguessin evolucionat en vint

NÚRIA FONT CASASECA, 2008

anys i ja no fos necessari disposar de grans superfícies per estendre la roba.

El plànol del 1853 identifica 64 establiments industrials, que es distribueixen de la manera següent:

- Catorze establiments relacionats amb el blanqueig, la majoria situats prop del rec Comtal, o bé al barri del Poblenou.
- 23 fàbriques. Es troben sobretot al Poblenou, al Clot i també al nucli de la Sagrera.
- Divuit vapors, que es troben força concentrats al voltant del nucli del Poblenou, que és on també trobem la majoria de prats d'indianes.
- Cinc cordilleries, situades totes al Poblenou; dos forns, un de fosa i un de vidre, i dos molins, un de paper i l'altre de farina.

En vint anys, del 1853 al 1871, la situació canvia profundament. Les parcel·les industrials es van estenent de manera que ocupen una superfície més gran. Tanmateix, segueixen concentrades principalment en tres zones: el Poblenou, el Clot i la Sagrera. Apareixen localitzades 74 fàbriques. La industrialització era imparable.

Conclusió

La cartografia obtinguda permet entendre el grau d'influència que els elements físics del territori, juntament amb el sistema de camins, els usos del sòl i l'estructura de la propietat, han tingut en la configuració urbana d'un dels sectors de la ciutat de Barcelona més representatius, tant pel que fa al seu aprofitament industrial com al seu grau d'urbanització. ●